

URMIYƏDƏN

O kəs kim elmdən məhrum, cəhlilə “fanatik”dir,
Demə insan o nadanə ki, bir heyvani-natiqdir.
Rəsuli-Sadiqə min üç yüz il sabiq deyib Xaliq
Ki, bielm olsa insan cinsi-heyvanata lahiqdir.
Nə şər’ə aşına, nə ürfə danadır o nabina,
Ona bir yaxşı palanilə bir əfsar layiqdir.
Təkəllumdən səva bielm insanın nə tərçih
Ki, hər halətdə heyvanilə hər halı müvafiqdir.

Kürreyi-ərzdə bəni növi-bəşərin nisbəti heyvanata nə dərəcədə olursa, əhli-elmin şərafəti əvəmnənsə dəxi o mənzilədə məhsub olur; necə Qur’ani-mübində Xudavəndi-cahanafərin buyurur: “Avamlar heyvana oqşar, bəlkə ondan da azgın olar”. Bəlkə elmsiz kimsələrin heyvanatdan dəxi əskik və gümrəh olmağına işarə olunur; pəs bu surətdə elmi-şərif təvəssütilə insan yer yüzündə cəmi’i-şərafət və səadətə malik olub sair bielm qardaşlarından imtiyaz tapır.

Elmdir ki, ətfali-xürdsali növnihal vəz’ilə gülşəni-kamalda cuybarizüli-maarif vasitəsilə sirab etdirib, abü həvayi-insaniyyətlə nəşvünüma verib, günəgun ülum və fünun əsmarilə cilvələndirib, sayədar və pürbar ağaclar kibi dərəcəyi-fəzl və kəmalata yetirir. Elmdir ki, insanı zülməti-cəhalətdən kənar edib ənvəri-hidayətə qəlbini rövşən qılıb ixtiraati-cədidə və tərəqqiyyəti-mütəəddidə sahibi edir. Məzmunu – “Beşikdən qəbrədək elm tələb edin!”, bu barədə bir dəlili kafidir; əgərçi bu tə’kidat biz müsəlman qardaşlara yetişib, amma diqqət nəzərilə mülahizə buyurulanda bu hədisi-şərifə məhz miləli-xaricə və düvəli-mütəəddinə amil olub günbəgün sə’y və ehtimam edib mütəəddid ülum və fünun təhsilinə rəvnəq verib hər dəqiqə cəmi tərəqqiyyat və kəmalatə malik olmağa çalışıb bir an gəflətdə bulunmayırlar. Belə uzaq şəhərlərdən iki-üç aylıq məsafəni teyy edib, qürbət ixtiyar qılıb təhsili-elm etmək həvasilə uçub “Elm Çində də olsa, tapıb öyrənin!” məzmunu – dürər məşhuninə rəvnəqəfza olub leylü və nahar səməndərvar nari-qeyrət və mədəniyyətdə yanmaqdadırlar. Əvvəla bu müəyyən və müsəlləm ki, həzrəti-Rəsuli-Əkrəm zamanında Mədinə ilə biladi Çin arasını üç-dörd ay zərfində teyy etmək məhal və mümtəne’ bir əmr imiş (coğrafiya elminə rücu edilsə mə’lum olur), pəs bu kəlamimübarəkədə olan israr və tə’kiddən məqsud filhəqiqə məhz tələbi-elmə təsviq və tərğib etməkdir. Və saniyə bu məzmunu-alidən hansı elmin təhsil olması, nə dildə və nə lisanla olmağına işarə olunub şərh və bəst verilməyib ki, aya bu elmi ingilis lisanında öyrənmək və ya Fransa dilində əxz etmək lazımdır və yaxud ərəb lisanından əlavə dildə olsa günah və qeyri-caizdir. Əstəğfərullah! Heç bu barədə, əlsineyimütəəddidə xüsusunda istisna olunub özgə bir irad varid olmayıbdır.

Pəs əsri-haliyyəmişdə olan müsəlman qardaşların gəflətindən və ülumi-mütəəvvə’ə füyuzatından bibəhrə olmaqlarından məqamiəfsusda bulunuram ki, nasıl bədbəxt və nadan olmuşuq! Belə ki, İranda gözəl şəhərlərdən məhsub olan və abü həva və seyrü səfadə sair biləddən imtiyaz tapan şəhərlərdən birisi də sükunət etdiyimiz “Urmiyə” şəhridir; bir tərəfdə imperator canibindən rus şkolası, bir səmtədə ingilis məktəbxanəsi, bir mövqedə Fransa məktəbi güşad olunub ki, hər birində mütəəddid dillərdən əlavə bir müsəlman müəllimi ərəb, fars və türk dillərinin tə’limindən ötrə tə’yin olunub, hər üç məktəbdə məccənən tə’lim və tərbiyəyə talib və rağib olub tərəqqiyyəti-millət yolunda sə’y edir.

“Əcəb deyil ki, ovçu qaçar ovunun dalınca,

Məzəlidir ki, ov qaçar ovçunun dalınca”¹.

Necə ki, məsdəri-vilayətdən yetişibdir: “Mən əlləməni hərfən qədyəyərəni əbdən”, yə’ni “hər kəs mənə bir hərf tə’lim etsə mənə özünə əbd etmiş kimidir!” Amma bu biçərə məktəbdarlar ahü dad çəkib bu cahil və bihimmət camaatla bu fərmayişin əksinə əməl edib deyirlər ki: hər kəs bizdən bir hərf öyrənsə haqiqət bizi özünə əbd edib və sərəfraz qılıbdır. Lakin bu tə’kidatla yenə ələcpəzir olmayır; məgər bir neçə nəfər xan zadə bu məktəblərdə təhsil edirlər ki, bir para dövləti işlərdən ötəri gələcəkdə lazım olmağını təsvir edib Parij, London və Peterburq yollarını teyy etmək zəhmətini nəzərə alıb burada təhsili-əlmə məşğul olublar. Bir neçə nəfər xan zadəyi çıxandan sonra bəqiyyəsi tamam erməni, yəhudi və nəsərə uşaqları ki, bunlar ülum və fəxunə, əlsineyi-gunaguna tərvic verib və kəməli-şövq və rəğbətə rəvnəqəfza olublar. Hətta fars və türk dillərini danışıb yazmaqlarını müsəlman yoldaşlarından artıq dərəcəyi-təkəllümə yetiriblər. Və illa tüccar və sair əsnaf ətfalı bu xüsusda ələddəvam kənarəculuq edib bu mətləbə əbədən iqdəm qılmayıb və pak-pakizə olan ağızlarını, firəng və ingilis lisanında təkəllüm etməklə murdarlığa tənəzzül etməyə razı olmayırlar. Və ədəmi-tə’lim və tərbiyə cəhətilə nə məsailişər’iyyədən bir məsələ qanıb və nə əhkami-Qur’andan bir mətləb anlayıb və nə lazım olan fars və türk dilindən kəmə hüvə həqqüh bəhrəyab olublar. Bu biçərə uşaqlara bu barədə yenə məzəmmət yeri yoxdur, çünki bunların ataları hənüz 70 yaşında bisavad olmaq səbəbinə təkəlif-şər’iyyə ittiləində bilmərrə qasir olub, ancaq məs’ələyitəharəti yüz məşəqqətlə öyrənib bəbi-nəcasətdə gərç olub məbhut və mütəhəyyir qalıblar.

Pəs bu hal üzrə ki, nə üsul və fəru’ə dana və nə əhkami-məsailə aşınadırlar, nə də zamana görə lazım olan elmi-sənəət, ziraət, ticarət, tibb, hikmət, həndəsə və hey’ətdən xəbərdardırlar. Heyhat, heyhat! “Çe nisbət xakra bə ələm-e pak”. Filhəqiqə mülhəzə edəndə beş günlük dünyadır, heç bu zəhmət və məşəqqətə dəyməz ki, müsəlman qardaşlar firəngiməab – “yevropeyski” olub öz dininə vəfa qılmayıb bilmərrə bidin və laməzhəb olsunlar?!

Əgər müsəlmanlıq budur ki, bizim müsəlmanda var,
Vay onun sabahına ki, bu günün arxasınca gələcək!²

Filvaqə, diqqət nəzəri ilə baxanda əcnəbilər “balon” vasitəsilə neçə günlük məsafəni bir saat zərfində, elmi-sənəət təhsili qüvvəsilə, teyy etməyə qadیر olurlar; bunlar bizim üçün böyük mətləblər deyil ki, şayani-təəccüb və mayei-təhəyyur olsun! Hətta elm sayəsində insan nəinki kürreyi-ərzi səyahətdə aciz və qasir, bəlkə tamam əflak və səməvati bir anda seyr etməyə mühit və dara ola bilirmiş, bizə nə?..

Pəs bu surətdə zəhəmati-müşkiləyə mütəhəmmil olub sərfiövqəti-şərifə qılıb kəsbi-elm və sən’ət etmək bihadə və bimə’na bir iş olmağı bizim indimizə aşkar və hüveydadır! Və bundan qət’i-nəzər bəsirət gözlə baxan biz müsəlman milləti Rəsuli-Əkrəm həzrətlərindən yetişən o əmri-nəvahinin hansı birisinə amil və peyrəv olmuşuq ki, əlavə bir tə’kidati-elmiyyə və sənaiyyəsinə də rəvnəqəfza olub, təməddün və tədəyyün xüsusunda buyurduğu fərmayışata himmət və sədaqətlə əməl edib, kəməli-sə’y və ehtimamla çalışıb, tainki miləlimütəməddinə nəzərlərində mövhun və sərnigün olmayaq!

(“Şərqi-Rus” qəzeti – 21.-V.-1904)

---

¹ Əsli farscadır.

² Əsli farscadır.